

La portalada, iniciada el febrer de 1530, es manté fidel a les línies del gòtic tardà, i hi són pràcticament inexistent els detalls renaixentistes

Mianegas, de un fou tret tambe la pedra del portal de Santa Maria, y en dit loc havem trencats los cantons tan grans com los voliem y sens quen noy ha gens de escombra, y enchara que sia treballos de port peer esser mes luny que la del Tures, però com al Tures ne haurien per una cana alli na trencat per deu, y ab lo que son grans pessas entray molt poc morter, de que assi se ha grantreball per la arena»(10).

Avui es diferencia a ull nu com el traverti emprat de coloració ocre és diferent respecte de la pedra calcària grisa-clara de la portalada, més ben repicada i polida. L'explicació la trobem en el mateix fragment del *Graduarium*, ja que sabem que fou utilitzat el traverti d'Espolla, segurament apreciat per la seva major compactació, que el feia més escaient per als treballs en relleu: «La pedra del portal sola, tan com ell té, ses trencada tota a Espolla, alla un acostuma de aixi laygua, la linda es tota de una pessa aixi de llargaria com altaria».

Per tal de cohesionar el parament de carreus de traverti s'utilitzà morter de calç en l'ànima interna del mur. Per a la seva elaboració es necessitaven tres matèries bàsiques: calç, sorra i aigua. L'aigua lògicament era abundosa a la vila de Banyoles. La calç viva fou aconseguida en les proximitats de la font de Cutzac, pròxima al mas de Can Ordís d'Usall; era transportada amb carruatges fins al veïnat de Lió, seguia l'antic camí del Puig de Sant Martírià, travessava un pont, possiblement el del damunt del rec de Can Hort i del rec d'en Teixidor, a l'alçada de la creu de terme medieval, i des d'allà arribava fins a la Porta de l'Hospital de la muralla de la vila de Banyoles, on actualment hi ha la Cooperativa Agrícola.

La sorra fou extreta de diversos indrets, tot i que resultà difícil trobar un aflorament de sorres pròxim. Així,

Escut del monjo almoïner Joan de Cartellà de Falgons.

s'indica que s'esmicolaren les lloses de traverti extretes d'una pedrera, anomenada de les «Losas». La sorra fou aconseguida en el llit de la riera del Matamors i de la Serra de Vilarnau (Camós). Posteriorment, quan s'inicià l'obra del campanar se'n descobrí un ric aflorament en uns erms de Puig-Desà, un turó pròxim al mas fortificat de Can Puig de la Bellacasa (segles XV-XVI).

Les escultures

Damunt la llinda de la porta es conservava un grup escultòric que fou popularment anomenat com «els sants de sobreporta»(11). Eren tres escultures en alabastre exemptes identificades com sant Benet, sant Esteve i sant Martírià: «Antes de 1936 tres santos, tallados en alabastro, custodiaban la

puerta desde el tímpano: S. Benito, S. Esteban y S. Martirián»(12). Amb l'esclat de la Guerra Civil aquestes estàtues foren en part destruïdes per ordre de les organitzacions anarquistes, conjuntament amb el retaule barroc del presbiteri, i foren estimbades les campanes de Santa Maria dels Turers i la Martíriana del monestir(13).

Sortosament la documentació gràfica existent en el Fons d'imatges del Pla de l'Estany avui ens permet entreveure com era aquest grup escultòric ubicat en el timpà de la portalada. En el centre del timpà, damunt d'un pedestal, apareix la imatge de majors dimensions, que representa sant Esteve, el màrtir titular del monestir. El seu vestit consistia en una túnica recta de coll rodó i un mantell de franja brodada. Amb la mà dreta sembla que sosté un objecte, proba-

Restes de l'estàtua de sant Esteve de la portalada del monestir de Banyoles. Es conserva en el MACB.

blement un llibre. El cap, en posició reclinada i esbiaixada, mostra la típica tonsura que li retalla els cabells. D'aquesta estàtua conservem dos fragments en el Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles: el cap i la part inferior de la túnica. També es conserva el seu pedestal de motlures. Concretament aquest té un escut heràldic sostingut per dos homes barbats descalços amb vestits de tipus militar. En el seu centre hi apareix figurat un lleó sense ales i en la seva part superior hi trobem indicis d'un possible bàcul.

A l'esquerra de la figura de sant Esteve hi havia la de sant Benet en actitud orant, tot i que la seva atribució semblaria més dubtosa. Vestia túnica cenyida i un *patemoster* (crucifix) penjat al coll. El pedestal motllurat es conserva en el MACB. El seu escut és sostingut per dos angelets o *putti*. Té un blasó dividit per una franja obliqua i, a cada costat, dos cercles d'estrelles de sis puntes.

A la dreta hi havia emplaçada l'estàtua de sant Martí, en actitud de benedicció. És el patró de la vila de Banyoles. El seu vestit consistia en una túnica recta cenyida a la cintura i un mantell. Duia mitra i crucifix. El pedestal motllurat, del qual malaura-

dament no queda cap vestigi, tenia un escut que sortosament hem pogut identificar en el darrer moment. En una fotografia de 1916 s'aprecia en detall com aquest era sostingut per dos angelets. En el centre, hi figuren en relleu tres bitllets de forma rectangular(14).

Els escuts i l'atribució de l'obra

A partir de la identificació d'alguns d'aquests escuts dels pedestals podem determinar, amb més o menys exactitud, qui podia haver costejat l'obra de la portalada. En primer lloc el pedestal central, damunt del qual anava col·locada la figura de sant Esteve, té un escut heràldic amb un lleó rampant que s'ha atribuït de forma reiterada al monjo almoner Joan de Cartellà. Aquesta possible atribució, proposada per Mn. Constans, es basa en l'existència d'un escut similar conservat al claustre neoclàssic del monestir: «El bemérito religioso costeó la fachada de la iglesia con sus imágenes, en una de cuyas peanas resalta, precisamente, un grifo rampante»(15).

Si observem en detall aquest escut del claustre no hi ha cap mena de dubte que pertany a la família Cartellà de Falgons. L'escut és quarterat en creu, és a dir, partit en quatre parts. En dos quaters apareix repetida la salutació angèlica en tres bitllets (*Ave Maria - Gratia Plena - Dominus Tecum*) característica del llinatge dels Cartellà de Falgons. En el tercer quarter, amb bordura de 8 peces d'argent, hi ha el griu d'Isabel de Santceloni de Girona, esposa de Pere Galceran de Cartellà i mare del monjo Joan de Cartellà. Aquest animal fantàstic, amb cap d'àguila i cos de lleó, el trobem representat també en el sepulcre de Berenguer de Santceloni (1370 †) i de la seva muller Blanca (1348 †) conservat al monestir de Sant Pere de Galligans

de Girona(16). Finalment les tres franques d'atzur corresponen, segons Mn. Constans, a Agnès d'Avinyó, àvia del monjo almoner Joan de Cartellà.

Precisament en el centre del blasó de la desapareguda estàtua de Sant Martí hi identifiquem els tres bitllets característics de la família Cartellà de Falgons. En canvi, en els dos pedestals conservats en el MACB no hi ha cap emblema heràldic que es relacioni amb aquest llinatge. Així, en l'escut de l'estàtua de sant Esteve hi ha figurat un lleó rampant de cua ondulada, sense ales, i per tant, no es tracta del griu de la família Santceloni de Girona. En el segon, una cotissa acompanyada de dos cercles d'estrelles de 6 puntes. Malauradament l'atribució d'aquest segon escut ens és del tot desconeguda, tot i que el blasó de l'abat Rafael Ubach de Barcelona (1545-1555), successor de Miquel Sampsó en el càrrec, té també dues estrelles, però de fisonomia sensiblement diferent(18).

Pel que fa al pedestal de l'estàtua de sant Esteve del MACB, mostra una evident relació amb l'escut de l'abat Sampsó conservat damunt la porta est del claustre del monestir de Banyoles. Aquest darrer escut és quarterat en creu i hi figura dues vegades un lleó rampant, de cua llarga ondulada. És coronat amb bàcul, distintiu del càrrec d'abat, i és envoltat per una cadena amb dues maces(19).

Respecte d'aquest darrer blasó del claustre, és molt significativa la identificació d'un escut quasi idèntic en la portalada gòtica del monestir de Sant Salvador de Breda, priorat dependent de Sant Esteve de Banyoles, on Miquel Sampsó ocupà el càrrec d'abat fins al 1510. Sembla, però, que aquest fou col·locat amb anterioritat, és a dir, en temps de l'abat Miquel Sampsó I (1470-1507).

Precisament l'abat de Miquel

Per a la portalada es va utilitzar el travertí gris clar d'Espolla, molt més compacte que el travertí ocre de les Tunes, emprat a la façana del temple

Sampsó I a les acaballes del segle XV o bé a principi del XVI va finalitzar la façana de l'església gòtica de Breda iniciada per l'abat Gispert de Jafre el s. XIV(20). Per commemorar l'obra, probablement col·locà aquest escut amb guardapols damunt la portalada gòtica bastida amb pedra calcària grisa. En el seu emblema central figura un lleó rampant, el bàcul d'abat i dues maces amb cadena, tots elements característics del llinatge dels Sampsó. Així, també subratllem que en el pedestal d'alabastre del MACB, tot i trobar-se molt desfigurat i erosionat, es poden apreciar les restes d'un bàcul en la part de l'escut, a més del característic lleó rampant en el centre.

Com a conclusió, totes les dades històriques i iconogràfiques ens

apunten que la construcció de la portalada gòtica fou promoguda per l'abat comendatari Miquel Sampsó, amb la col·laboració directa del monjo Joan de Cartellà. La més que probable identificació de dos dels escuts del pedestals permet establir que l'abat Sampsó i Joan de Cartellà van promoure la realització de bona part de les seves estàtues emplaçades en el timpà. No obstant això, ens queda el dubte de saber si aquests treballs foren acabats en vida seva, o bé si altres famílies nobles vinculades al monestir varen sufragar, o bé completar, part d'aquest programa escultòric de la portalada.

Guerau Palmada

Institut del Patrimoni Cultural. UdG.

Notes

- (1) COSTANS, L. G., *Bañolas*, Banyoles, 1951, p.199.
- (2) *Catalunya romànica*, V, El Pla de l'Estany, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1991.
- (3) *Diplomatari de Banyoles*, V, Banyoles, 1992, doc.1309.
- (4) *Graduarium*, foli 80r.
- (5) RIGAU, A.M. *Del Monestir. Els enigmes de la façana, Cartipàs de la Festa Major de Sant Martíà 1989*, Banyoles, p. 32.37.
- (6) CONSTANS, L.G., *Bañolas*, p.199.
- (7) *Graduarium*, fol.70r. Aquest retaule era emplaçat en el transepte de l'església a la darrera del s. XIX. BARRAQUER Y ROVIRALTA, C., *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, I, Barcelona, 1906, p.48-59.
- (8) *Graduarium*, foli 72r.
- (9) GARRIGA, J., *Història de l'art català, IV. L'època del Renaixement, s. XVI*. Edicions 62, Barcelona, 1986.
- (10) *Graduarium*, foli 80r.
- (11) RIGAU, *Del monestir*, p. 36.
- (12) CONSTANS, *Bañolas*, p.199.
- (13) GRABULEDA, J.; TARRÚS, J., *Banyoles*, Quaderns de la Revista de Girona, 40, p. 86-87.
- (14) Fotografia de 1916 pertanyent al Recull documental Lluís Martí (Banyoles).
- (15) CONSTANS, *Bañolas*, p.199.
- (16) DE RIQUER, M., *Heràldica catalana des de l'any 1150 al 1550*, I-II, Barcelona, 1983, p. 166. Fig.117.
- (17) CONSTANS, L.G., *Los claustros del monasterio de Bañolas*, Cuadernos del CECB, Banyoles, 1952, p. 17. COROMINAS, J.M.; MARQUÈS, J., *Catálogo monumental*, p. 91.
- (18) *Manuscrits inèdits de Mossèn Costans*, Monestir I-II, CECB, Banyoles, 1981, p. 74-75.
- (19) CONSTANS, *Los claustros del monasterio*, p. 12-13. COROMINAS, J.M.; MARQUÈS, J., *Catálogo monumental*, p. 91.
- (20) *Catalunya romànica, V, La Selva*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1991, p. 274-286. PLADEVALL, A. *Els monestirs catalans*, Destino, 1978, p. 186-191.

L'autor vol agrair les observacions i els comentaris de la Dra. Assumpta Roig.

Pedestals de l'estàtua de sant Benet i la de sant Esteve en el MACB.

